

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA
WYDZIAŁ TEOLOGICZNY
SEKCJA W KALISZU

KALISKIE STUDIA TEOLOGICZNE

WYŻSZE SEMINARIUM DUCHOWNE W KALISZU

2008

BRACTWO ŚW. JÓZEFA W PARAFII W KIEŁBASINIE

Jednym z przejawów kultu św. Józefa są poświęcone mu bractwa. Ich rozwój w Kościele powszechnym, jak i w Polsce możemy śledzić od okresu nowożytnego, a dokładnie w dobie potrydenckiej. Początkowo związane one były przede wszystkim ze środowiskami karmelitańskimi, w których to Oblubieniec Najświętszej Maryi Panny odbierał wyjątkową cześć. Jednak już w XVII wieku bractwa józefowe spotykamy w różnych miejscach, między innymi przy kościołach parafialnych. Nie znamy do dzisiaj skali obecności Bractw św. Józefa w diecezjach oraz w środowiskach zakonnych na obszarze Polski, gdyż brakuje szczegółowych badań nad tym zagadnieniem¹. Wydaje się jednak, że spośród wielu istniejących w tym czasie w Kościele bractw, to oddane pod patronat św. Józefa, należało do grona najbardziej popularnych.

W niniejszym artykule chcemy przybliżyć Bractwo św. Józefa, które istniało przy kościele parafialnym w Kielbasinie w diecezji chełmińskiej (od 1992 roku parafia znalazła się w granicach nowopowstałej diecezji toruńskiej). Dodajmy, że była to przez wieki jedna z mniejszych parafii nieistniejącej już diecezji chełmińskiej. W jej bogatą historię sięgającą dzisiaj około 700 lat wpisany został kult św. Józefa. Przybliżmy najpierw samą parafię.

Koniec powstania pruskiego w 1283 roku otworzył nowy okres w dziejach rozwoju chrześcijaństwa na terenie diecezji chełmińskiej (powołanej do życia w 1243 roku)². Od tego momentu zaczęło napływać coraz więcej osadników.

¹ Zob.: K. BIAŁCZAK, *Kult liturgiczny św. Józefa w Polsce w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, t. 2, pod red. M. Rehowicza, W. Schenka, Lublin 1976, s. 80-81; J.A. Clavel, *Bractwa - wyrazem kultu*, Ateneum Kapłańskie, T. 107(78): 1986, s. 316-321; H. GAWELCZYK, *Dzieje bractwa świętego Józefa przy książęcym klasztorze cystersów w Jemielnicy*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, t. 12: 1987, s. 257-310; K. KUŹMAK, *Bractwo kościelne*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 1018-1019; też, *Józef Oblubieniec*, III. Bractwa i Stowarzyszenia, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 129-131.

² O początkach diecezji zob.: A. RADZIWIŃSKI, *Kościół w państwie zakonu krzyżackiego*

Do tej pory z racji stałego niebezpieczeństwa najazdów pruskich rozwój osadnictwa miał charakter ograniczony. Od końca XIII wieku teren ziemi chełmińskiej znalazł się w strefie bardzo intensywnej kolonizacji.

Rozwój osadnictwa doprowadził do utworzenia na niewielkim obszarze diecezji chełmińskiej przeszło stu parafii³. Pośród nich spotykamy parafię w Kiełbasinie, położoną w centrum ziemi chełmińskiej, niedaleko od Chełmży, czyli stolicy diecezji⁴. Nie znamy dokładnej daty erygowania parafii w Kiełbasinie, gdyż nie zachował się stosowny dokument informujący nas o tym. Nie zachował się także dokument lokacyjny miejscowości, stąd nie tylko nie możemy ustalić dokładnej daty jej powstania ale także pozbawieni jesteśmy średniowiecznych informacji o przeznaczonym dla plebana i parafii uposażeniu w ziemi. Taki stan źródłowy oznacza, że musimy opierać się na rozproszonym materiale źródłowym oraz, że w najstarszych źródłach natrafiamy na informacje o istniejącej już parafii.

Pierwsza wzmianka o parafii w Kiełbasinie pochodzi z lat 1410-1413. Źródło informuje nas, że po śmierci plebana Mateusza, wakowało probostwo kiełbasińskie. Biskup chełmiński Arnold Stapil mianował na to stanowisko księdza Mikołaja z Raciąży⁵. Przytoczone informacje wskazują jednoznacznie, że parafia w Kiełbasinie już funkcjonowała. Nie można wykluczyć, że wymieniony ksiądz Mateusz zaczął pełnić w niej funkcje duszpasterskie już w końcu XIV wieku.

Dzięki innym przesłankom możemy przesunąć powstanie parafii na wcześniejszy okres. W ustalaniu chronologii założenia parafii odwołajmy się najpierw do znanych informacji z historii miejscowości. Pierwsza, jak do tej pory znana informacja o Kiełbasinie pochodzi z 1383 roku. W inwentarzu komturstwa toruńskiego czytamy, że w miejscowościach Kiełbasin i Lubicz znajdowało się 61 1/2 łasztów wapna: *item czur Würst und czur Lubicz 61 1/2 leste kalkes*⁶. Jak widać interesująca nas miejscowość w źródle została nazwana *Würst*. Przywołana informacja o istnieniu Kiełbasina pozwala przesunąć na wcześniejszy okres nie tylko genezę samej miejscowości, ale także zapewne i powstania parafii.

Pomocną w ustalaniu chronologii erygowania parafii jest również świątynia parafialna, a dokładnie czas jej budowy. Zachowana do dnia dzisiejszego staje się

w Prusach 1243-1525. Organizacja, uposażenie, ustawodawstwo, duchowieństwo-wierni, Malbork 2006, s. 9 i n.

³ Zob.: W. ROZYŃKOWSKI, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, Toruń 2000, passim.

⁴ Zob.: W. ROZYŃKOWSKI, *Z dziejów parafii w Kiełbasinie. Od Najświętszej Maryi Panny do świętego Huberta*, Toruń 2008, s. 38 i n.

⁵ *Ein Preussisches Formelbuch des 15 Jahrhunderts*, hrsg. v. A. Kolberg, Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Bd. 9:1890, nr 23, s. 308.

⁶ *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. v. W. Zisemer, Danzig 1916, s. 428.

dla nas bardzo cennym źródłem. Historycy sztuki przyjmują, że czas budowy kościoła przypada na pierwszą połowę XIV wieku⁷. Ponieważ wznoszenie świątyni musiało trwać przynajmniej kilka lat, w związku z tym można założyć, że parafia kiełbasińska istniała z dużym prawdopodobieństwem już w pierwszych latach XIV wieku⁸. Nie można także wykluczyć, że zarówno sama miejscowość, jak i powołana w niej do życia parafia powstały już w końcu XIII wieku. Są to jednak tylko hipotezy, oczekujące potwierdzenia źródłowego.

Przejdźmy teraz bezpośrednio do interesującego nas przejawu kultu św. Józefa. Nie posiadamy wielu informacji o istnieniu Bractwa św. Józefa w Kiełbasinie, jednak i te pojedyncze stają się dla nas bardzo istotne. Obecność bractwa została odnotowana w wizytacji biskupiej z 1750 roku⁹. Tak więc bractwo musiało powstać jakiś czas wcześniej. Kiedy? Być może kilkanaście lat wcześniej, kiedy około 1730 roku w kościele parafialnym zmieniano wystrój i wtedy to właśnie ufundowano ołtarz boczny poświęcony Oblubieńcowi Najświętszej Maryi Pannie. W centrum ołtarza znajduje się obraz przedstawiający postać św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus. Obraz jest o wymiarach 120 na 80 cm. Jak już zauważono wizerunek ten, jak i cały ołtarz pochodzi z około 1730 roku¹⁰.

Nic nie wiemy dzisiaj o genezie tego ołtarza. Jego pojawienie się związane jest na pewno z osobą posługującego w tym czasie w parafii proboszcza, być może znanego z ksiąg metrykalnych ks. Michała Majewskiego, który pracował w parafii kiełbasińskiej przed 1739 rokiem¹¹. Być może za kultem interesującego nas świętego stało już w tym czasie jakieś grono osób świeckich. Nie można w końcu

⁷ *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen*, Bd. 2: Kulmerland und Lübbau, bearb. J. Heise, Danzig 1887-1895, s. 135-36; Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI, Województwo bydgoskie, z. 16, Powiat toruński, pod red. T. Chrzanowskiego, M. Korneckiego, Warszawa 1972, s. 42; Diecezja Toruńska. Historia i teraźniejszość, t. 5, Dekanat chełmiński, Toruń 1995, s. 87.

⁸ W. ROZYŃKOWSKI, *Powstanie*, s. 88, 150.

⁹ Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, C 54, s. 160, 410; za: B. DYGDAŁA, *Diecezja chełmińska XVII-XVIII w. w świetle wizytacji biskupich. Sieć parafialna, zaplecze materialne, duchowieństwo i wierni*, Toruń 2008, s. 295, 360 [maszynopis rozprawy doktorskiej przechowywany w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu].

¹⁰ Opis wyposażenia świątyni zob.: Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. XI, Województwo bydgoskie, z. 16, Powiat toruński, pod red. T. Chrzanowskiego, M. Korneckiego, Warszawa 1972, s. 43; Diecezja Toruńska. Historia i teraźniejszość, t. 5, Dekanat chełmiński, Toruń 1995, s. 89 oraz karty zabytków przechowywane w archiwum parafialnym w Kiełbasinie.

¹¹ Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Zespół akt: Parafia pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Kiełbasinie, AA 001, Liber baptisatorum 1739-1786, 1789; Liber copulatorum 1739-1779.

także wykluczyć, że jakiś wizerunek świętego Józefa znajdował się w kościele kielbańskim już przed 1730 rokiem, czyli przed zmianą wyposażenia świątyni. A w związku z tym mógł już istnieć kult naszego świętego. Podsumowując należy ogólnie stwierdzić, że Bractwo św. Józefa powstało w parafii kielbańskiej w pierwszej połowie XVIII wieku, najprawdopodobniej około 1730 roku.

Niestety nie są znane, jak dotychczas inne ślady kultu św. Józefa z XVIII wieku. W świetle późniejszych faktów można przypuszczać, że bractwo mogło nawet przestać istnieć. Skąd taki wniosek? Otóż w wykazach parafii diecezji chełmińskiej z 1867 i 1904 roku czytamy, że w połowie XIX wieku istniało w parafii Bractwo św. Józefa, którego statut pochodził z 31 października (druga data: 4 listopada) 1852 roku. W świetle tych informacji bractwo miało zostać powołane do życia, kiedy proboszczem w Kielbasinie był ks. Teodor Skrzypiński. Przybliżmy postać tego kapłana.

Urodził się dnia 31 marca 1827 roku w Koronowie, w powiecie bydgoskim¹². Syn Pawła i Rozalii z domu Szukalskiej. Ukończył gimnazjum chełmińskie, maturę zdał w 1846 roku. Następnie studiował w Seminarium Duchownym w Pelplinie. Święcenia kapłańskie otrzymał dnia 14 kwietnia 1850 roku. Był wikarym w Nowym Mieście, a następnie w Kielbasinie. Po śmierci ks. proboszcza Bartłomieja Ligowskiego dnia 9 października 1851 roku został ustanowiony proboszczem w Kielbasinie. Powołał w parafii do istnienia dwa bractwa: Bractwo św. Józefa oraz Bractwo Wstrzeźliwości. Obydwa wskazują na interesujące, nowe akcenty duszpasterskie w Kościele. Pierwsze bractwo, to owoc dynamicznego rozwoju kultu św. Józefa w całym Kościele. Jego miarą niech będzie fakt, że dnia 8 grudnia 1870 roku papież Pius IX ogłosił św. Józefa Patronem Kościoła powszechnego¹³. Towarzystwo Abstynenckie, to z kolei echo dynamicznie rozwijającej się na ziemiach polskich, pod zaborami, akcji wstrzeźliwości od picia alkoholu. Inicjatorem tego ruchu abstynenckiego był ks. Jan Ficek z Górnego Śląska¹⁴.

W 1855 roku spaliły się zabudowania plebańskie. Bardzo szybko wzniesiono jednak nową plebanię. Ks. Skrzypiński zapisał się jako gorliwy patriota.

¹² *Schematismus des Bisthums Culm 1867*, Pelplin 1867, s. 63-64; *Schematismus des Bisthums Culm 1904*, Pelplin 1904, s. 92; *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 172; H. MROSS, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920*, Pelplin 1995, s. 309; W. ROZYŃKOWSKI, *Z dziejów*, s. 101-105.

¹³ Zob.: W. ROZYŃKOWSKI, *Z dziejów kultu św. Józefa*, Kaliskie Studia Teologiczne, t. 4: 2005, s. 111-124.

¹⁴ Zob.: K. DOLA, *Ficek Jan*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 160-161.

Odprawiał między innymi nabożeństwa religijno-patriotyczne, np. w marcu 1861 roku za poległych w manifestacjach patriotycznych w Warszawie. W okresie powstania styczniowego, w 1864 roku, ukrywał powstańców. Był ceniony jako dobry kaznodzieja oraz znawca sztuki kościelnej. Wstąpił w szeregi Towarzystwa Pomocy Naukowej. Ks. Skrzypiński zmarł w Kielbasinie, dnia 23 marca 1884 roku. Uroczystości pogrzebowe miały miejsce dnia 27 marca, został pochowany na cmentarzu parafialnym¹⁵.

O zaangażowaniu ks. Skrzypińskiego w rozwój kultu św. Józefa świadczą najlepiej zachowane do dzisiaj wpisy przyjęć do Bractwa św. Józefa. Pochodzą one z następujących lat: 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1862, 1864. Ich wykaz znajduje się na pierwszych stronach założonych w 1900 roku: *Liber neocommunicantium* i *Liber confirmatorum*¹⁶. Jak widać księgi te założono w dawnej księdze brackiej. Z liczby wpisów widzimy, że Bractwo św. Józefa mogło liczyć kilkanaście osób.

Przytoczone wyżej fakty mogą wskazywać na to, że Bractwo św. Józefa przeżywało w parafii kielbańskiej różne stany. Prawdopodobnie, to założone w pierwszej połowie XVIII wieku, przestało po pewnym czasie istnieć. Odnowiono je w połowie XIX wieku i nadano mu statut. W świetle wpisów do księgi brackiej widzimy, że rozwijało się ono przez kilkanaście lat. Pod koniec tegoż wieku jego kondycja nie była imponująca, skoro księgę bracką wykorzystano do innych celów. Bractwo musiało jednak istnieć jeszcze w okresie międzywojennym, skoro w opisie parafii z 1928 roku podano, że liczyło ono wówczas 26 osób. Wydaje się jednak, że w liczbie tej spotykamy także członków Bractwa Trzeźwości¹⁷. Był to prawdopodobnie schyłkowy okres działalności bractwa, gdyż brakuje o nim informacji w kolejnych latach oraz w okresie po II wojnie światowej.

Ten krótki przyczynek do dziejów bractw poświęconych św. Józefowi wskazuje, jak złożone mogą być dzieje tego typu wspólnot. To co jednak najbardziej nam doskwiera to skromna, znana dotychczas, baza źródłowa na podstawie której możemy śledzić dzieje tych bractw. Należy mieć jednak nadzieje, że dalsze szczegółowe kwerendy źródłowe pozwolą na ukazanie wielu interesujących przykładów brackiego przejawu kultu św. Józefa w Polsce.

¹⁵ Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Zespół akt: Parafia pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Kielbasinie, AE 002, Liber mortuorum 1876-1917, s. 40-41; AA 003 Liber baptisatorum 1835-1860; AA 004 Liber baptisatorum 1860-1893.

¹⁶ Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Zespół akt: Parafia pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Kielbasinie, AB 001 Liber neocommunicantium 1900-1950, Liber confirmatorum 1900-1935.

¹⁷ *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 172.